

NAGY BOLDIZSÁR:**SZAVAK A TUDÁSRÓL, AZ IDŐRŐL, A TANÍTÁSRÓL***Mentegetőzés*

Amit szeretnék, nem tudom, amit tudok, nem szeretném (Ez nem identitás-zavar, ha úgy hangzik is.).

A vágy: rendes tanulmány, könyvtározással, elmélkedéssel, új gondolatok, meglátások ígéretével. Tenni a dolgom, körülírni, felismertetni egy a valóságba beleszótt, de eddig észre nem vett vagy félreértett jelet. Vagy ha tanulmányt nem is, legalább egy esszét kerekíteni.

Nem tudom, mert nem hagytam időt, mert képtelen voltam választani (amikor lehetett), s nemet mondani a napos, hetes, hónapos feladatokra. Most a nyakamban mind, s mint beszakadó vájatban a bányász, hol ide, hol oda kapok, rám ne omoljon a verem, amelybe saját akaratomból szálltam alá.

Ami az újat hozó elmélyült munka helyett könnyen adódik: tűnődés, játék a szavakkal, a véletlenszerű szabadon engedése, egymást építő sorok. Ezt nem szeretem, mert naivan tekintek a nyomtatott betűre, s azt gondolom, újdonságként csak azt szabad leírni, amiről joggal feltételezzük, hogy (világméretben is) valóban az, szubjektív vallomást pedig csak közszereplő tehet.

A megoldhatatlan dilemma megkerülésénél vadul kapaszkodom a szavakba, amelyek felhatalmaztak a „személyes hangvételi” írásra, s még vadabban a remény lehetőségébe, hogy ez a pár oldal lehet olyan, mint egy elkészített dolgozat a gimnáziumból amelynek szerzője a tudós könyvekben fellelhető válaszokról mit sem tudva maga fog megoldásuknak, barátaival disputálván meg a kérdést.

A biztos és biztonságos tudásról

Ami a legjobban foglalkoztat, az a biztos és biztonságos tudás megszerezhetetlensége, az idő, valamint a tanítók felelőssége (meg a szerelem, de arról nem fogok beszélni.) A három megjelölt tárgy összefügg: tanítónak az szegődjék aki tud, a tudás az idővel szaporodik, de a biztos és biztonságos tudás megszerzésének éppen az időhiány az (egyik) akadálya, viszont kétséges, miként lehet tanítani, ha a tudás baglya helyén a kétely keselyűje székel.

Kezdjük a tudás lehetetlenségével. Biztos és biztonságos tudásnak azt nevezem, ami a megfelelő és igaz ismeretek helyes módszerrel való rendezésén, tehát bizonyítékokon alapul (ettől biztos), és oly mértékben áthatja a tudás hordozóját, hogy az mer a tudására támaszkodni tettei kormányzásában, s abban érzelmi és ösztönös ellenérvek meg nem ingatják (ettől biztonságos). Nem vagyok agnosztikus, nem tagadom, hogy létezik igaz ismeret, de felkavar és nyugtalanít, hogy látszólag egyszerű kérdésekre sincs támadhatatlan válasz.

A számtalan nyugtalanító jel közül kettőt idézek fel.

Nádas Péter a New York Times-ban 1997 szeptemberében megjelent cikkében kijelentette: „ [a] legjobb megoldás szerintem is az Európai Unióhoz csatlakozás lenne” Lányi András a Ligetben egy hónappal korábban viszont így szólt hozzánk: „Aki úgy érvel, hogy Magyarország egészen egyszerűen nem engedheti meg magának, hogy kívül maradjon Európán, ugyanazt állítja más szavakkal, amit én: hogy a csatlakozás számunkra kényszerűség. Kényszerből pedig ritkán származik valami jó.” Melyiküknek van igaza? Mindketten komolyan gondolkodó, értékítéleteikben hozzám közelálló kortársaim.

Finnország, Svédország és Norvégia közül az előző kettő úgy döntött, hogy 1995-ben belép az Unióba, Norvégia (másodszor is) népszavazással elvetette a csatlakozást, azaz három, mentalitásában, gazdasági helyzetében rokon ország között „nagyban” ugyanez az ellentét reprodukálódott. Nem tudható, hogy jó-e a tagság? Persze a közvetlen válasz úgy szól, a csatlakozásnak az adott társadalmon belül vannak nyertesei és vesztesei. Akkor miért nem lehet értelmesen összeadni a vám és a rév nyereségeit és veszteségeit? Miért nem lehet biztosan tudni, össznemzeti szinten mi jó egy hagyományait megőrizni kívánó, parlamenti demokráciában élő, versengő társadalomképeket toleráló, de az emberi jogok

sérthetetlenségét őszintén valló és védő közepes méretű európai országnak?

Két kortársam, mindketten a szellem emberei, egyazon kiinduló tényhalmazból homlokegyenest ellenkező következtetésre jutnak. Miért? Miért nem értenek egyet egy olyan kérdésben, amelynek megválaszolásához – feltehetően – azonos premisszákat vesznek alapul? Úgy vélem, az Európai Unióhoz csatlakozás kívánatosságáról, vagy elutasítandóságáról alkotott nézet nem ízlésítélet, ahol értelmetlen az egyezést óhajtani, hanem racionális, ellenőrizhető és megismételhető gondolati műveletsor végeredménye. Kettejük nézetkülönbsége, csakúgy mint Svédorszáé és Norvégiáé megriaszt. Ha nem lehet „kiszámítani”, logikusan végiggondolni egy ilyen feladványt, ha nem lehet bizonyítani, hogy az egyik válasz téves/hibás, akkor mi marad meg tudhatónak a természettudomány berkein kívül? (Persze a természettudomány sem mentes az ismeretelméleti kételyektől, ezt eddig is tudtuk, de most a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer vitája során újabb fájdalmasan nyomos adalékokra tettünk szert.) Miért nem hihetek mind a két nagytekintélyű írónak, miért kell választanom? S milyen alapon? Honnan, s mennyi idő alatt szerezhethék annyi tudást, hogy reájuk nem támaszkodva magam döntsem el, ezt vagy amazt a nézetet pártolom?

Aki úgy véli, túl összetett és különleges példát hoztam a biztos és biztonságos tudás megszerzhetetlenségére, engedje meg hogy átugorjam a közbenső szinteket (amelyeken mondjuk a „hajóutat vagy vasutat”, vagy „levezeti vagy növeli az agressziót a televízióban látott brutalitás” típusú dilemmák lakoznak), s egy más természetű illusztrációt mutassak. Közel tizenkét éve (nem sokkal a Liget előtt) születetett gyermekünk, s én, mint a tudáson alapuló választást kedvelő személy azzal akartam könnyíteni hitvesem sorsán, hogy fejembe vettem: kiderítem, melyik táplálási módszer a helyénvaló: a csecsemő igényeit kordába szorító meghatározott időnként szoptató, vagy a minden óhajt azonnal kielégítő. Mint e kérdésben teljesen járatlan, azt gondoltam az emberiség történetében addig lefolytatott mintegy tízmilliárd „kísérlet” megadta már a választ. Keserűen csalódnom kellett. Ez azóta is foglalkoztat. Ha elfogadom is, hogy a múlt korok szülő-gyermek viszonya egészen más volt, mint a huszadik század végi, s ezért a régmúlt szokások nem mérvadóak, akkor is megdöbbsent, hogy a hozzánk hasonló helyzetű és mentalitású fiatal budapesti értelmiségiek sem jutottak közös nevezőre, holott megannyi kézikönyvet elolvastak, s éppúgy kísérletet tettek arra,

hogy a mindhárom érintett érdekeit és vágyait leginkább szolgáló megoldást megtalálják.

A két példában az a közös, hogy egyik sem érinti az esztétikai, a metafizikai vagy az etikai szférát, amelyekben a választás és a „tudás” alapja a tisztán személyes, a racionális gondolkodáson inneni vagy túli.

Régebben azt gondoltam a biztos tudás hiánya a vizsgálódás elégtelenségével azonos, azaz, ha kellő időt szán a vizsgálódó elme a tudás megszerzésére és rendelkezésére állnak a források, előismeretek, akkor a döntést lehetővé tevő tudás megszerezhető. Az első példára vetítve: ha nekifognék (barátaimmal) és az Európai Unió szabályait, gyakorlatát gondosan áttanulmányoznám, s összevetném a hazai termelés, fogyasztás stb. tényeivel, akkor - feltéve, hogy az előzetes értékválasztásra is képes vagyok - bizonyos időtartamú kutatás után eljutnék egy olyan pontra, ahonnan a csatlakozás vagy a kivülmaradás másikat meghaladó előnyei megkérdőjelezhetetlenül eldöntik a vitát. Ma belátom: nem szánhatok erre a kérdésre annyi időt, amennyire szükség lenne, hiszen más feladványok is előttem állnak, ezért rövidíteni akarok: megbízni azok ítéletében, akiknek a véleményére adok. S lám, ők ellentmondanak egymásnak. Nyugtalanít, szorongat, főképp, mert nem tudok az önkényes választás mentőcsónakjába ugrani: úgy gondolom hogy a felelős döntés nem alapulhat az ösztönök sugallatán, érzelmi, izlésbeli vagy hitbéli, tehát az igazság kritériumai szerint nem vizsgálható állásfoglaláson.

Márpedig az előttünk álló idő épp úgy telve van eldöntendő kérdésekkel, mint a lepergett történelem. A javak igazságos (ésszerű, méltányos és hatékony) elosztásán továbbra is gondolkodnunk kell, hazai mértékben éppúgy, mint európai vagy világméretben. Nem akarom feladni a közjóról folytatott diskurzus lehetőségét. Foglalkoztat a környezet sorsa, vagy az emberiség közös öröksége éppúgy, mint a gazdagok és a szegények világa közötti szakadék szűkítésének a lehetősége, nem is beszélve a fejlődő országokból a fejlettekbe vándorolni kívánók törekvéseire adandó válaszról. Arra vágyom, hogy indulatok és elfogultság nélkül lehessen olyan rendszereket kialakítani, amelyek a feszültségek enyhülését eredményezik, a közjót szolgálják, a diszharmóniát csökkentik. Butuska, gimnazista idealizmus? Félelmetes társadalmi mérnökség? Nemes politikai filozófiai (morálfilozófiai) próbálkozás? A válasz nyilván attól is függ, mennyi tudást halmozott fel a „megoldást” kínáló. A

tudás azonban egyre inkább megszerzhetetlennek tűnik, nem utolsósorban azért, mert a bonyolult problémák bizonyíthatóan helyes megválaszolását előkészítő munkálkodásra nem jut elég idő.

Az időről

Az idő a második téma amiről beszélgetni szeretnék. Egyre gyakrabban látom, hogy a döntésnél a tudás mennyiségének, minőségének, mélységének az idő, az időt mérő és kiszabó ember (vagy a neki kimérő halál) szab korlátokat. Mindegy, hogy egyetemi tanácsról, nemzetközi konferenciáról, törvényalkotásról vagy tanulmányírássra szánt könyvtári időzésről van szó: lejár az előre megszabott idő, s a tanács határoz, a konferencia egyezményt, az Országgyűlés törvényt fogad el, a tanulmány kézírata a kiadóhoz vándorol. A legritkább esetben azért, mert nincs mit a döntésen csiszolni, a szöveghez hozzátenni. Sokkal inkább, mert annyi volt a „rendelkezésre álló” idő. Egyre jobban foglalkoztat a teljes tudás és a véges idő ellentéte. Az eszmény szintjén ez ellenséges konfrontáció: az idő hiánya akadályozza meg a jó, mert megalapozott döntést, a mindenre kiterjedő tanulmány elkészültét. Ugyanakkor a fordított olvasat is igaz: talán soha nem döntenénk semmiről, soha nem íránk le a cikkünk befejező mondatát, ha nem „kényszerítene” az idő. Az információ mai bőségében és a kérdések komplexitása miatt lehetetlen „mindent megfontolni és meggondolni” mielőtt leteszi voksát (tollát) az ember. Ezért szeretnék hinni azoknak, akik kisugárzásukkal, tapasztalataik gazdagságával akaratlanul azt ígérik: már helyettem is elvégezték a mérlegelő összevetést, s nekem csak annyi marad: fogadjam el a válaszokat. De jaj, szívbeli jó barátaim s a kortársi tekintélyek ellentmondanak egymásnak, csakúgy mint könyvekbe bújt mestereim, a tudós filozófusok, akik pedig szánhattak elég időt a (helyes) módszer kimunkálására, vagy traktatusaik tételeinek összeillesztésére.

Itt adódik a második nehézség az idővel. A halhatatlanság öntudatlanságát felváltotta bennem a halandóság tenger-mormolása. Még úgy teszek, mintha nem kellene „vissza” számolnom, mintha (egész) életre szóló vállalkozásoknak is nekiveselkedhetnék – ha éppen arra támadna kedvem –, de mit ad Isten, nem tanulok új szakmát, nem költözöm Ausztráliába, olykor-olykor egy temetésen megrettenek. Szemlélődve befogadni és cselekedni egyszerre szeretnék, de az előbbit már csak ritkán-ritkán merem büntudat nélkül: félek attól, hogy amit most elmulasztok,

sohasem pótolhatom. Ugyanakkor tudom, hogy a „többet, még többet” elve a rossz végtelenbe vezet: tíz félig megrágott írás nem ér többet egy igazinál, öt ledarált előadás, tíz perc koncentrált párbeszédnél.

Körülnézek barátaim körében s nem látok utánozható megoldást. Kevesek kivételével ők is az időre, annak hiányára hivatkoznak, mint felsőbb instanciára, mint morálisan elfogadható tényezőre, amely felment bennünket a teljes végiggondolás parancsa alól, amely elfogadtatja a korlátozott racionalitást, a félbe-szerbe elvégzett munkát.

A tanításról

Így érünk a harmadik tételhez a tanításhoz. A korábbi példát folytatva: hogyan foglalhatok állást diákjaim körében a magyar EU csatlakozásról, ha vezérlő csillagaim ellentétes irányokba mutatnak, ha széleskörű dialógus után két hasonló ország egymásnak ellentmondóan döntött, ha nincs időm és erőm a csatlakozással járó előnyöket és hátrányokat - különböző hosszúságú jövőbeni időtartamokra vetítve - kiszámolni? Állok a katedrán s a padosorokba vágyakozom: kérdezni a feleletek helyett. Valaha reméltem: az idő múlásával egyre megbízhatóbb lesz a tudásom, kicsiny szegleteket elkerítve, azokon legalább biztosan vethetem meg a lábam. Mostanában tétovázom. Mit jelent ha Hágában tizenöt bíró 9:6 arányban dönt, vagyis ha ketten másképp gondolták volna, az egész ítélet más lett volna? Közben mégiscsak írok, olvasok, órákat adok, tanárként viselkedem. A kételyt lőtással-futással elhalgattatom, egészen addig, míg meg nem kérdi a LIGET, mitől félek, mit remélek....

(E SZÖVEGET KITŰNŐ ELMÉK KOMEMNTÁLTÁK ÉS SZEDTÉK ÍZEKRE. ÉRDEMES AZ Ő JEGYZETEIKKEL EGYÜTT A KÖNYVBEN /VISSZASZÁMLÁLÁS, LIGET KIADÓ, BUDAPEST, 1998, 279 – 285.OLD/ OLVASNI!!!)